

تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی

ابوالفضل حسن‌آبادی

دکتری تاریخ محلی، آستان قدس رضوی، مشهد، ایران

ahassanabady1@yahoo.com

چکیده

تاریخ محلی به‌عنوان یکی از حوزه‌های مطالعات میان‌رشته‌ای در پژوهش‌های تاریخی، اهمیت زیادی دارد و در بررسی انقلاب اسلامی نیز به‌علت ماهیت چندبعدی انقلاب اسلامی کارآمد است. در این مقاله مؤلفه‌های مؤثر بر تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی بررسی می‌شود. در ابتدا مؤلفه‌هایی مانند مورخ محلی و مورخ انقلاب اسلامی، محمل‌های تاریخ‌نگاری محلی و مراکز درگیر در تاریخ محلی انقلاب به‌عنوان مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری محلی انقلاب تبیین می‌شود و سپس با بررسی مصداقی این مؤلفه‌ها سعی خواهد شد تا به جنبه‌های مختلف آن‌ها توجه شود.

روش پژوهش کتابخانه‌ای است و ساختار مقاله براساس پرسش‌های طرح‌شده از مؤلفه‌های تاریخ محلی تدوین می‌شود.

علت اهمیت این موضوع آن است که تاکنون پژوهشی درخور در زمینه عوامل مؤثر بر تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی انجام نشده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی هدفمندی متناسبی با استانداردهای تاریخ محلی ندارد و پژوهش‌های انجام‌شده متأثر از سلیقه مراکز، علاقه‌مندی مورخ و وضعیت و نیازهای مختلف بوده است. ضرورت توجه به تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی و رعایت استانداردهای نگارشی براساس مؤلفه‌های تبیین‌شده، از دیگر نتایج مقاله حاضر است.

واژگان کلیدی: تاریخ‌نگاری محلی؛ تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی؛ محمل‌های تاریخ محلی؛ مورخ محلی؛ مراکز تاریخ محلی.

مقدمه

انقلاب‌ها محصول خودآگاهی عمومی اجتماع‌اند و همه آن‌ها برای مستندسازی تاریخ خود و ارائه تصویری صحیح از گذشته برای افشار مختلف اجتماعی به‌ویژه نسل‌های دوم و سوم بعد از واقعه نیازمند ابزارهای متنوع‌اند. این ابزارها می‌توانند رسانه‌های جمعی، روزنامه‌ها، کتاب‌ها، وسایل غیرچاپی و الکترونیکی باشند. از خصوصیات اصلی انقلاب اسلامی مردمی‌بودن، و همه‌گیرشدن آن در مناطق مختلف کشور بود. در محلی‌نگاری انقلاب، فقط پرداختن به نقش شهرها و مهم‌ترین حوادث رخ داده در آن‌ها ملاک نیست، بلکه بیان دیدگاه‌های فردی و احساسات عمومی در دوره‌ای تاریخی ملاک است.

مقاله حاضر به بررسی محلی‌نگاری در انقلاب اسلامی و عوامل مؤثر بر آن پرداخته است. در این بررسی ابتدا درباره اهمیت تاریخ محلی و ماهیت کاربردی آن توضیحاتی داده شده و سعی شده است تا با طرح مباحث مرتبط ابعاد مختلف تاریخ محلی مشخص شود. تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی از جمله مراکز مؤثر در تاریخ‌نگاری محلی، مورخان محلی انقلاب اسلامی، و توصیف مصداقی از کارهای انجام شده برای توضیح میزان اهمیت هریک در شاکله محلی‌نگاری انقلاب اسلامی از مهم‌ترین اهداف مقاله حاضرند.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون درباره محلی‌نگاری در انقلاب اسلامی و مؤلفه‌های آن تحقیقی انجام نشده است.

روش پژوهش کتابخانه‌ای همراه با بررسی مصداقی کتاب‌های چاپ شده در زمینه تاریخ محلی انقلاب است.

تاریخ محلی و کارکردهای آن (طرح موضوع)

تاریخ محلی به‌عنوان یکی از حوزه‌های مطالعات میان‌رشته‌ای در پژوهش‌های تاریخی، اهمیت زیادی دارد. محدودیت مکانی شناسه اصلی تاریخ محلی است؛ بنابراین در تاریخ محلی محلی‌کاران، اطلاعات یک موضوعی از مجموعه موضوعات، یک محل از مکانی

بزرگ، یا یک شهرک یا محل اقامت را بررسی می‌کنند (Rogers, 1977, p2). ارزش مندی تاریخ محلی به جمع‌آوری اطلاعاتی است که گاهی قابلیت آمارشدن دارند و سیر مراحل توسعه شهر یا منطقه‌ای را مشخص می‌کنند. (Samuel, 1976, p195). تاریخ محلی ارتباطی نزدیک بین جزئیات کوچک با کلیات جامعه‌ای بزرگ است و تلاش دارد تا تاریخ نزدیک را برای جامعه مخاطبان قابل فهم سازد. این خردنگری باعث می‌شود تا تاریخ محلی با انجام پژوهش‌هایی محدود و کوچک به حوادثی بپردازد که کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند؛ ولی در زندگی روزانه مردم یک محل قابل لمس‌اند (Leuilliot, 2003, p171). تاریخ محلی از طریق برآورده کردن آرزوها، خواست‌ها و نیازهای مردمانی که دوست دارند درباره ریشه خانوادگی، تاریخ نیاکان و اماکن خود بیشتر بدانند، درکی مفهومی از موضوع، جامعه، مکان، زمان، دوره و متن تاریخی، و ترتیبی روشن از پرسش‌های دسته‌بندی‌شده را برای رسیدن به هدفی خاص در مکانی خاص فراهم می‌کند (Jackson, 2008, p363).

یکی از موضوعات مهم در پژوهش‌های منطقه‌ای، علاقه مردم به گذشته خود و تعلق خاطر به محیط و داشتن حس نوستالژی است. حس علاقه به محل با حس علاقه به منطقه و حس علاقه به کشور مشترک است و بستر جمع‌آوری اطلاعات را برای نگارش و نگرش انتقادی پژوهش‌گران آماده می‌کند (Rubinstein, 2004, p276). ساده کردن پیچیدگی‌های تاریخی و درک عمیق و فهم موضوعی از مکان از شاخصه‌های تاریخ محلی است (Lewis, 2004, pp 615-616). استفاده از روش‌شناسی تاریخ محلی برای مطالعات تاریخی امکان انجام کار عملی را برای مورخان دانشگاهی فراهم می‌کند؛ چنان‌که برخی از مورخان معتقدند که دیدگاه محلی ساده‌تر و قابل فهم‌تر است و با این دیدگاه قسمت‌هایی از تاریخ را می‌توان آگاهانه‌تر پیش برد. برنهات معتقد است که خیلی‌ها بدون آن‌که بدانند تاریخ محلی انجام می‌دهند (Kammen, 2003, ix). ارزش تاریخ محلی به مخاطبان زیاد آن است. در واقع نوشتن تاریخ برای مردم با برجسته کردن یک مکان حس هویت و تعلق بیشتری به موضوع می‌بخشد. مامفورد، تاریخ محلی را درک و فهم زندگی در یک مکان می‌داند (Mumford, 1996, pp 86-87).

اصالت مکان، برش‌های عرضی موضوعی، استفاده از آمار، عمومی بودن، مردمی بودن و امکان مشارکت عامه در ثبت تاریخ از مهم‌ترین ویژگی‌های تاریخ محلی است. درباره ارتباط بین تاریخ محلی و تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی، در تبیین مؤلفه‌ها

- بحث خواهد شد؛ ولی باتوجه‌به تعاریف ارائه‌شده و ویژگی‌های انقلاب اسلامی، در تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی مباحث زیر می‌تواند مطرح شود:
- چگونگی بروز ظرفیت‌های انقلاب اسلامی در عرصه‌های مختلف تاریخ محلی؛
  - زیرساخت‌های وقایع و حوادث و ارتباط آن با مکان؛
  - قصدمندی در تاریخ محلی و شکست تابوها و رابطه آن با تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی؛
  - تاریخ محلی و فراهم‌سازی مطالعات میان‌رشته‌ای در انقلاب اسلامی؛
  - تاریخ محلی و قابلیت ابهام‌زدایی و راستی‌آزمایی حوادث انقلاب؛
  - انواع سطوح مطالعاتی در تاریخ محلی انقلاب اسلامی؛
  - اهمیت محل در تاریخ انقلاب اسلامی در راستای شخصیت‌سازی محلی؛
  - سردرگمی مطالعات بین سطح ملی و محلی در انقلاب اسلامی؛
  - تاریخ‌نگاری محلی آرشیو محور و یا خروجی محور؛
  - تاریخ محلی و تقابل دیدگاه‌های رسمی با غیررسمی؛
  - ارزش‌مداری در تاریخ‌نگاری محلی ضرورت و یا آسیب؛
  - ناشناختگی در تاریخ محلی انقلاب و هویت‌های گمشده؛
  - تاریخ محلی و پیوند حوزه دانشگاهی با مطالعات انقلاب اسلامی؛
  - تاریخ محلی ابزار آموزش در اهداف و کارکردهای انقلاب اسلامی؛
  - تاریخ محلی و تاریخ‌نگاری نزدیک و تاریخ‌نگاری از پایین‌به‌بالا؛
  - تاریخ محلی، خواست‌ها، دیدگاه‌ها و نیازهای تاریخی هر دوره؛
  - تاریخ محلی و جزئی‌نگری برای رسیدن از جزء به کل در تاریخ محلی انقلاب؛
  - تعامل بین محلی‌بودن و انقلابی‌بودن در تاریخ انقلاب؛
  - شبکه‌سازی موضوعی در تاریخ محلی انقلاب اسلامی.

مورخ محلی و انقلابی

مورخان محلی به‌عنوان اصلی‌ترین عنصر تاریخ‌نگاری، نقشی اساسی در جریان‌سازی تاریخی و نگارش تاریخ‌های محلی داشته‌اند.

در بررسی جایگاه مورّخ محلی پرسش‌های زیر مطرح است:

۱- ویژگی‌های مورّخ محلی چیست و چه تفاوتی با مورّخانِ دیگر حوزه‌های تاریخی دارد؟

۲- آیا بین مورّخ محلی و مورّخ تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی تفاوتی وجود دارد و آیا از تعامل این دو مورّخ می‌توان مورّخ محلی انقلاب اسلامی تربیت کرد؟

۳- جایگاه مورّخ محلی در ارتباط بین دانشگاه با تاریخ‌نگاری انقلاب چگونه است؟

محدودبودن موضوعات در تاریخ محلی باعث می‌شود تا نوع دیدگاه، اهداف و خواسته‌های مورّخان محلی با سایر نویسندگان تفاوت داشته باشد. گاهی مورّخان محلی به دلیل ریزبودن موضوعات باید مهارت بیشتری در بیرون‌کشیدن اطلاعات از اسناد و مدارک داشته باشند و خلاقیت نیاز اصلی آن‌ها در شیوه گزینش منابع، نحوه جمع‌آوری اطلاعات، چیدمان و نگارش آن‌هاست (Jackson, 2008, p374). جایگاه مورّخ محلی در تلاش برای یافتن ارتباط بیشتر بین موضوعات مطرح شده و جامعه موردبررسی مهم است. او سعی می‌کند تا بین علّت و معلول‌ها، یافته‌ها و نتایج تناسب برقرار کند. مورّخ محلی در محلی‌نگاری خود به دنبال چراهایی است که معمولاً کمتر به آن‌ها توجه می‌شود. او فقط حوادث اتفاق افتاده را نمی‌نویسد، بلکه به گزینه‌هایی مانند چگونه، کجا، چه مقدار و مهم‌تر از آن به چراها می‌پردازد. نگارش تاریخ در ابعاد کوچک به اسناد، منابع و محتوای آن‌ها معنایی متفاوت می‌بخشد و دیدگاه‌هایی جدید را برای محلی‌کاران ایجاد می‌کند.

مورّخ محلی ممکن است نتواند با اسلوب کاملاً علمی یا در چهارچوب نظریه‌های مدوّن نگارش کند، ولی می‌تواند با تلاش و کوشش خود، درباره موضوعات مختلف محلی تألیف کند. تاریخ محلی‌ای که محلی‌کار می‌نویسد بر شخصیت او، تجربیات و عقاید او، و مدارک و شواهد زنده و قابل‌بازیابی‌ای مبتنی است که از وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی متأثرند. این‌گونه تاریخ‌ها بدون اغراق قالب عمده انتقال حوادث و تجربیات از دوره‌ای به دوره دیگرند. مورّخ محلی با نگاه جزئی به بررسی حوادث، پرسش‌گرانه به دنبال تکمیل تکه‌های پازل یک حادثه است و بیشتر از آن‌که به فکر

نوشتن تاریخ باشد به دنبال پاسخ است. او تاریخ را موجود زنده‌ای می‌بیند که باید با در نظر گرفتن تمامی جوانب پاسخی درخور از دل آن برای پرسش‌های ذهن خود بیابد (ستوده، ۱۳۸۸، ص ۲).

خلاقیت شاخصه اصلی مورخان محلی کار است و به آن‌ها کمک می‌کند تا در موقعیت‌های مختلف و در وضعیتی که رهیافت‌های مرسوم تاریخی امکان یافتن پاسخ مناسب را ندارند، با توجه به نوع موضوع و ساختارهای مکان مورد نظر، پاسخ مناسب را ارائه دهند (Leuilliot, 2003, p171). در مجموع مورخ محلی می‌تواند در هر جایگاه، هر موقعیت، هر مکان و هر زمان با توجه به خواست‌ها، علایق، و نیازها با نگاه منتقدانه همراه با کنجکاوی به تحقیق در زمینه هر موضوعی هر چند کوچک بپردازد. آنچه که مورخ محلی ممکن است تولید کند، می‌تواند به عنوان منابع مکمل با ارزش مورد استفاده سایر نویسندگان قرار گیرد و به آن‌ها در انتقال و درک صحیح تاریخ گذشته کمک کند. نوع تعامل مورخ انقلاب با مورخ محلی مهم است. آیا مورخ انقلاب ویژگی‌های خاص دارد؟ و آیا هر مورخ محلی می‌تواند مورخ انقلاب هم باشد؟ انقلاب به عنوان حادثه‌ای فراگیر حوزه موضوعی متفاوتی را پوشش می‌دهد و تغییرات ریشه‌ای و اثرات آن دربرگیرنده موضوعات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. مورخ محلی برای انجام پژوهش‌های مرتبط با هر موضوع - از جمله انقلاب - باید اطلاعات لازم را داشته باشد. آشنایی با روش‌شناسی تاریخ محلی و انجام پژوهش‌های تاریخی از حداقل ضرورت‌ها برای مورخ محلی است. همچنین مورخ محلی فعال در تاریخ انقلاب باید از ویژگی‌هایی مانند خلاقیت و ریشه‌یابی حوادث، بومی بودن و توجه به اهمیت مکان در وقوع رخدادها، آشنایی با انواع منابع تاریخی، و تهیه و ارائه آمار کمی برخوردار باشد. شکاکیت تاریخی و گرفتارنشدن در نگاه ارزشی - تاریخی - که گاهی با شعارها و سیاست‌های تبلیغی رسمی همراه است - گاهی می‌تواند در تابوشکنی و ارائه نگرش‌های جدید مؤثر باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مؤلفان تاریخ محلی انقلاب پایگاه‌های اجتماعی گوناگونی دارند.

واقعیت این است که تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و در کنار آن تاریخ محلی انقلاب اسلامی تا حد زیادی حاکمیتی است؛ یعنی مؤلفان مجبورند تا در راستای اهداف

مراکز حکومتی بنویسند. طرح تدوین انقلاب اسلامی در موسسه نشر و حفظ آثار امام، تألیفات انجام‌شده در مرکز اسناد انقلاب اسلامی و دفتر ادبیات انقلاب اسلامی تا ۸۰ درصد کل پژوهش‌های تاریخ محلی انقلاب اسلامی را دربرمی‌گیرند. این موضوع باعث می‌شود تا برخی از کارکردهای تاریخ محلی مانند تابوشکنی و ارائه اطلاعات جدید و بعضاً متناقض با برداشت‌های رسمی، و پویایی اطلاعات در حوزه‌های مختلف زیر سؤال برود. طیفی وسیع از افراد با مدارک مختلف و سلیق گوناگون در تاریخ محلی انقلاب اسلامی به نگارش مشغول‌اند. برخی از آن‌ها علایق تاریخی قوی‌تر و برخی نگرش‌های ادبی قوی‌تری در تألیفات خود دارند؛ همچنین نوع دیدگاه و خواسته‌های این افراد نیز بر نگارش کتاب‌هایشان تأثیر دارد. در چند سال اخیر ایجاد مقطع دکترای انقلاب اسلامی در تخصصی‌نگری به تاریخ انقلاب اسلامی تأثیر داشته‌است؛ ولی در آن به تاریخ محلی توجه ویژه نشده‌است.

مراکز تاثیرگذار در تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه محلی‌نگاری در انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که بیشتر تحقیقات انجام‌شده را نهادهای حاکمیتی و نه دولتی انجام داده‌اند؛ مراکزی که مستندسازی تاریخ انقلاب اسلامی مهم‌ترین اهداف وجودی آن‌هاست. مهم‌ترین این مراکز عبارت‌اند از:

- موسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خمينی: این مرکز از سال ۱۳۷۷ طرحی را با عنوان یادها برای مستندسازی تاریخ محلی انقلاب اسلامی شروع کرده‌است که هدف از آن پرداختن به عوامل پیروزی انقلاب در شهرهای مختلف است. اولین کتاب از این سری کتاب خمین در انقلاب است که محمدجواد مرادی‌نیا نوشته‌است. به تدریج تألیفات دیگری مانند شیراز در انقلاب (مرادی خلیج، ۱۳۹۲) و تبریز در انقلاب (بهبودی، ۱۳۸۳) هم تألیف شده‌اند. بررسی این کتاب‌ها نشان می‌دهد که همه، ساختار تقریباً مشابهی دارند؛ این ساختار در دست‌نامه نگارشی ابتدای کتاب‌ها آمده‌است. البته محتوای این کتاب‌ها بسته به اهمیت شهر در پیروزی انقلاب، وقایع و حوادث رخ داده، و سلیقه نویسنده، دربرگیرنده مؤلفه‌هایی متفاوت است.

- مرکز اسناد انقلاب اسلامی: این مرکز در سال ۱۳۶۷ با هدف مستندسازی تاریخ انقلاب اسلامی ایجاد شد. عمده کارهای این مرکز مصاحبه با رجال انقلاب و چاپ کتاب‌های سندی است. کتاب‌های تاریخ محلی انقلاب این مرکز نسبت به دیگر آثار این مرکز حجم و اهمیت زیادی ندارند؛ چون این مرکز هم مانند موسسه تنظیم و نشر، برنامه مدونی برای پژوهش و چاپ کتاب‌های تاریخ محلی انقلاب ندارد. از کتاب‌های چاپ شده این مرکز در زمینه تاریخ محلی انقلاب اسلامی به کتاب *انقلاب اسلامی در سبزوار* (شمس‌آبادی، ۱۳۹۰) و *انقلاب اسلامی در همدان* (مؤمن، ۱۳۸۶) می‌توان اشاره کرد.

- دفتر ادبیات انقلاب اسلامی: دفتر ادبیات انقلاب اسلامی وابسته به حوزه هنری سورۀ مهر تاکنون پژوهش‌های فراوانی در زمینه ادبیات و تاریخ انقلاب اسلامی انجام داده‌است. این مرکز با داشتن دفاتر استانی ظرفیت‌های خوبی برای انجام پژوهش‌های محلی تاریخ انقلاب دارد. از آثار چاپ شده این مرکز به مجموعه هشت جلدی *انقلاب اسلامی در خراسان شمالی به روایت مردم، تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی در اراک، و خاطراتی از وقایع انقلاب اسلامی در زرند* می‌توان اشاره کرد.

- جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی: این جبهه به عنوان مجموعه‌ای خصوصی در راستای مستندسازی انقلاب اسلامی با محوریت کارهای فرهنگی تأسیس شد و به تدریج دفاتر استانی خود را در کشور افتتاح کرد. برخی از آثار این مرکز بر پایگاه‌های فرهنگی انقلاب مانند مساجد و مدارس تأکید بیشتری دارند؛ این دسته از آثار ماهیت محلی دارند.

- واحد مطالعات انقلاب اسلامی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی: این مرکز از سال ۱۳۹۰ با هدف مستندسازی تاریخ انقلاب اسلامی در مشهد ایجاد شد و تا سال ۱۳۹۵ بیش از ۲ هزار ساعت مصاحبه و ۳۰ هزار برگ سند در این زمینه جمع‌آوری کرد که بعد از طی مراحل آماده‌سازی در اختیار محققان قرار می‌گیرد. علاوه بر مراکز مذکور برخی از شعبات استانی سازمان اسناد ملی کشور، و ناشران خصوصی نیز پژوهش‌هایی پراکنده در زمینه تاریخ محلی انقلاب انجام داده‌اند.

ویژگی بیشتر مراکز یادشده، تکیه بر انتشار کتاب از طریق جمع‌آوری خاطرات و یا چاپ اسناد است؛ یعنی همه مراکز مذکور خروجی محورند و فقط واحد مطالعات انقلاب اسلامی مرکز اسناد آستان قدس آرشیومحور است و منابع جمع‌آوری شده

در زمینه تاریخ محلی انقلاب اسلامی را به صورت مکتوب و غیرمکتوب در اختیار پژوهش‌گران و مردم عادی می‌گذارد.

محمل‌های تاریخ‌نگاری محلی انقلاب

کتاب بدون شک مهم‌ترین محمل خروجی در زمینه تاریخ محلی انقلاب اسلامی است. مؤسسات پیش‌گفته، کتاب‌های تاریخ محلی انقلاب اسلامی را در قالب‌های گوناگون چاپ کرده‌اند:

۱. کتاب‌های نوشته‌شده در قالب تاریخ شهرها: عنوان این کتاب‌ها عموماً با نام خود شهر نام‌گذاری شده است. در بیشتر این کتاب‌ها به تناسب علاقه مؤلف و میزان اهمیت تاریخی مکان، پیشینه‌ای دوره‌بندی شده از تاریخ شهر آمده است. کتاب «انقلاب اسلامی در لارستان» نوشته رسول احمدلو - پژوهش‌گر لارستانی - است. این کتاب به بررسی سه مقطع مهم تاریخی مشروطیت، ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، و انقلاب ۱۳۵۷ در لار پرداخته است. در قسمت پایانی این کتاب اسناد، تصاویر و بخشی از زندگی‌نامه شهدای انقلاب در لار گرد آمده است (احمدلو، ۱۳۹۳). کتاب «مشهد از مقاومت تا پیروزی» به مبارزات علما و مردم مشهد از سال ۱۳۴۱ در قیام علیه تصویب لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، و بررسی زمینه‌ها و حوادث منتهی به قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ تا پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ پرداخته است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۳). کتاب «انقلاب اسلامی در شوشتر و گتوند» تألیف محمدعلی اسدی به بررسی حوادث و رخدادهای دوران انقلاب اسلامی در این دو شهر خوزستان پرداخته است. این کتاب حاصل ۳۰۰ ساعت مصاحبه در کنار استفاده از اسناد و مدارک است و فصل اول آن به تاریخ و جغرافیای منطقه اختصاص دارد (اسدی، ۱۳۹۳). کتاب «انقلاب اسلامی در شیراز» پانزده فصل دارد. نویسنده از فصل نخست تا فصل ششم علاوه بر کلیاتی درباره موقعیت طبیعی و اوضاع جغرافیایی شیراز به پیشینه تاریخی شیراز پرداخته و بین این پیشینه با پیروزی انقلاب اسلامی ارتباط برقرار کرده است (نصیری طیبی، ۱۳۹۳).

«انقلاب اسلامی در کرمان» نام کتابی است که به تاریخ کرمان در سه برهه حساس تاریخ ایران یعنی «انقلاب مشروطیت»، «نهضت ملی شدن صنعت نفت» و «انقلاب

اسلامی» پرداخته‌است (روح‌الامینی و شاه‌رخی، ۱۳۹۰). «انقلاب اسلامی در جلفا» به کوشش مرضیه نوری در چهار فصل تدوین شده و در آن به ریشه‌های تاریخی انقلاب اسلامی با توجه به جایگاه شهرستان جلفا و سهم آن در رویدادهای انقلاب اسلامی توجه شده‌است (نوری، ۱۳۹۳). در کتاب «تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی در اراک» موضوعاتی مانند پیشینه فعالیت‌های سیاسی مردم اراک از مشروطیت تا انقلاب اسلامی، نقش احزاب در اراک از سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۵۷ هجری شمسی، حرکت‌ها و اعتراضات مردمی در سال‌های ۱۲۸۷ تا ۱۳۵۷ همراه با اسناد و تصاویر مرتبط با حوادث انقلاب مدنظر بوده‌است (نیکفام، ۱۳۹۳). کتاب «خاطراتی از وقایع انقلاب اسلامی» در زرنند در یک مقدمه و هشت بخش به بررسی پیروزی انقلاب اسلامی در زرنند و مناطق اطراف آن پرداخته‌است. فصل‌های ابتدایی این کتاب درباره تاریخچه شهر زرنند و سابقه شکل‌گیری فعالیت‌های انقلابی در این شهر بحث می‌کند (سهرابی زرنندی، ۱۳۹۴).

۲. کتاب‌های چاپ‌شده در قالب تاریخ شفاهی و خاطرات: در بین کتاب‌های نوشته‌شده درباره تاریخ محلی انقلاب اسلامی تألیفاتی وجود دارد که صرفاً با استفاده از تاریخ شفاهی و خاطرات به تاریخ محلی پرداخته‌اند. «صلای صبح»، کتابی در زمینه تاریخ شفاهی است که ۱۹ تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ را روایت می‌کند (محمودی، ۱۳۹۲). در این کتاب ۱۵ خاطره از اشخاص گوناگون از روزهای آخر پیروزی انقلاب اسلامی روایت شده‌است. مجموعه هشت‌جلدی «انقلاب اسلامی در خراسان شمالی به روایت مردم» شامل کتاب‌های زیر است: «پایرهنه‌ها»، مربوط به مبارزات مردم بجنورد با ۱۱ راوی؛ «کاخ و کوخ»، مربوط به شیروان با ۱۰ راوی؛ «فریاد در خاموشی»، مربوط به اسفراین با ۱۱ راوی؛ «پینه به دست‌ها»، مربوط به مانه و سملقان با ۱۰ راوی؛ «طعم انقلاب»، مربوط به فاروج با ۱۷ راوی؛ «رضا و نارضا»، مربوط به جاجرم با ۱۱ راوی؛ «مشت و درفش»، مربوط به گرمه با ۱۲ راوی؛ و «ناگفته‌های راز»، مربوط به مبارزات مردم شهرستان‌های راز و جرگلان. همچنین کتاب ۲۴/۵۷ نقطه تحول حضور مردم کرمان در انقلاب اسلامی، حاصل دو سال تلاش نویسنده برای پیدا کردن افراد مطلع و مصاحبه با آنهاست.

۳. رجال محلی و تاریخ محلی: یکی از منابع باارزش در تاریخ محلی خاطرات رجال محلی است که البته کمتر به آن توجه شده‌است. این خاطرات عموماً با شرح حال

زندگی افراد شروع و با اقدامات انقلابی آن‌ها ادامه می‌یابد و در انتها با توصیف خدمات آن‌ها در بعد از انقلاب، تمام می‌شود. در شرح حال زندگی و فعالیت‌های انقلابی این افراد عموماً اطلاعات باارزشی دربارهٔ پایگاه‌های انقلاب اسلامی، اماکن مهم محلی و دیگر افراد درگیر داده می‌شود. کتاب «نقش سرخ سرور: تاریخ شفاهی شهادت حمید ادیبی، اولین شهید انقلاب اسلامی» در کرج را مریم بذرافشان در قالب ضبط خاطرات تدوین کرده‌است (بذرافشان، ۱۳۹۲). کتاب *خاطرات مهربان* به زندگی نامه و خاطرات حجت‌الاسلام والمسلمین غلام‌علی مهربان اختصاص دارد. این کتاب دربارهٔ پایگاه‌های انقلاب در جهرم و حوادث رخ داده در آن اطلاعات باارزشی دارد (کارگر جهرمی، ۱۳۹۲). کتاب «*روزهای روشن* در زمینهٔ حوادث انقلاب در لرستان»، به زندگی نامه و خاطرات حجت‌الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمد مهدی روشن اختصاص دارد و مباحث خوبی را مطرح کرده‌است (تیموری، ۱۳۹۴). کتاب «*خاطرات آقامعلم*» روایت محمدی مقدم از وضعیت آموزش و پرورش بجنورد در زمان انقلاب است. این کتاب دربرگیرندهٔ اطلاعاتی از تاریخ محلی انقلاب در بجنورد است که در جای دیگری نیامده‌است (الهی فرد، ۱۳۹۴). کتاب‌هایی که با استفاده از خاطرات و تاریخ شفاهی دربارهٔ افراد نوشته شده‌است با شرح مختصری از زندگی مصاحبه‌شونده شروع می‌شود سپس متن براساس مهم‌ترین فعالیت‌های مصاحبه‌شونده دسته‌بندی می‌شود و محتوا در ذیل آن می‌آید. به ندرت در برخی از کتاب‌ها دربارهٔ نحوهٔ جمع‌آوری اطلاعات و دسته‌بندی آن‌ها توضیحاتی داده شده‌است و عموماً به تفاوت خاطره با تاریخ شفاهی و نحوهٔ گردآوری و تدوین اطلاعات به دست سفارش‌دهندگان، پژوهش‌گران و تدوین‌گران توجه نشده‌است. از کارکردهای جدید تاریخ شفاهی، پاسخگویی و زمینه‌شناختی وقایع و تبیین علل و انگیزه‌ها نه از نظر کنشگری صرف بلکه از نظر کنشگری فعال است که می‌تواند دربارهٔ علل و چیرستی وقایع نیز توضیح دهد.

ارزیابی نهایی

در سه دههٔ اخیر، نگارش تاریخ انقلاب را مراکز گوناگون با سلیقه و رویکرد تعریف شده انجام داده‌اند؛ ولی تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی به مفهوم شناخت تاریخ انقلاب و تحلیل آن با افق و نگرش موجود در جامعه مسئله‌ای است که کمتر به آن توجه شده‌است؛

پس این موضوع می‌تواند در ذیل تاریخ‌نگاری محلی انقلاب اسلامی برجسته شود. بررسی کتاب‌های منتشرشده درباره انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که سطح کیفیت پژوهش‌های تاریخ محلی انقلاب اسلامی متفاوت است:

- سطح اول؛ جمع‌آوری اطلاعات و ارائه خام آن‌ها: تاریخ محلی انقلاب در بسیاری از مناطق کشور به‌علت بی‌توجهی ناشناخته است و بسیاری از پژوهش‌های انجام‌شده در حد جمع‌آوری اطلاعات و ارائه آن به صورت خام و با متنی قابل فهم است. این جمع‌آوری در قالب گرفتن خاطرات تاریخ شفاهی و یا چاپ اسناد انقلاب اسلامی انجام شده است.

- سطح دوم: این سطح به شکل جمع‌آوری اطلاعات همراه با توصیف و تشریح و استفاده از منابع مکمل است. در این مرحله، اطلاعات فراهم‌آوری شده همراه با توضیحات مؤلف به صورت کتاب منتشر شده است.

- سطح سوم؛ تبیین و تحلیل محتوای اطلاعاتی و گفتمان‌سازی: این سطح عموماً در زمینه تاریخ محلی نیست و بیشتر درباره کلیات انقلاب اسلامی است.

به نظر می‌رسد که در انجام پژوهش‌های تاریخ محلی انقلاب اسلامی بیشتر توجهات در جمع‌آوری اطلاعات و توصیف آن‌ها به تناسب وضعیت جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی بوده است و کمتر به تحلیل و تبیین علل پیروزی انقلاب و خصوصاً جایگاه محل پرداخته شده است؛ در حالی که مؤلفه‌های محلی‌نگاری انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن در مناطق صنعتی با کشاورزی و شهری با روستایی تفاوت‌های زیادی دارد که باید فارغ از کلیات پیروزی انقلاب اسلامی و ریشه عمومی آن مورد توجه ویژه قرار گیرد. در کنار این، ماهیت بین‌رشته‌ای مطالعات تاریخ محلی هم اقتضا می‌کند تا پژوهش‌های ترکیبی در تحقیقات مدنظر قرار گیرند. پژوهش‌های تاریخ محلی انقلاب به‌علت حمایت‌های مراکز حاکمیتی خروجی محورند. توجه به آرشیو محور بودن در تاریخ محلی انقلاب اسلامی و گذر از خروجی محور بودن باعث می‌شود تا ضمن برجسته‌تر شدن نقش مردم در انقلاب، اسناد ارزشمند جمع‌آوری شده مکتوب و غیرمکتوب در این زمینه در اختیار مخاطبان قرار گیرد و راه برای انجام تحقیقات جامع در زمینه‌های مختلف در آینده هموار شود.

منابع

کتاب

- احمدلو، رسول. (۱۳۹۳). *انقلاب اسلامی در لارستان*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- اسدی، محمدعلی. (۱۳۹۳). *انقلاب اسلامی در شوشتر و گتوند*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- الهی فرد، مهدی. (۱۳۹۱). *ناگفته‌های راز: انقلاب اسلامی، به روایت مردم خراسان شمالی*. تهران: سوره مهر.
- الهی فرد، مهدی. (۱۳۹۴). *خاطرات آقا معلم: حجت‌الاسلام والمسلمین قربان‌علی محمدی مقدم*. تهران: سوره مهر.
- بذرافشان، مریم. (۱۳۹۲). *نقش سرخ سرو: تاریخ شفاهی شهادت حمید ادیبی، اولین شهید انقلاب اسلامی در کرج*. (مریم بذرافشان، مصاحبه‌گر و تدوین‌گر). تهران: سوره مهر.
- تیموری، رمضان. (۱۳۹۴). *روزهای روشن: زندگی‌نامه و خاطرات حجت‌الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمد مهدی روشن*. تهران: انتشارات سوره مهر.
- جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۳). *مشهد از مقاومت تا پیروزی: بررسی مبارزات علما و مردم مشهد از ۱۳۴۱-۱۳۵۷*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- روح‌الامینی، فاطمه؛ شاهرخی، سعید. (۱۳۹۰). *انقلاب اسلامی در کرمان*. (سکینه‌بیگم روح‌الامینی، ویراستار). کرمان: سازمان اسناد و کتابخانه ملی منطقه جنوب شرق.
- سهرابی زرنندی، مهدی. (۱۳۹۴). *خاطراتی از وقایع انقلاب اسلامی در زرنند*. تهران: سوره مهر.
- شمس‌آبادی، حسن. (۱۳۹۰). *انقلاب اسلامی در سبزوار*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- کارگر جهرمی، وحید. (۱۳۹۲). *آقای مهربان: خاطرات حاج غلام‌علی مهربان*. شیراز: آسمان هشتم.
- محمدی پای‌اندر، وحید. (۱۳۹۴). *۲۴ آذر ۵۷ نقطه تحول حضور مردم کرمان در انقلاب اسلامی*. تهران: سوره مهر.
- محمودی، خانزاد. (۱۳۹۲). *صلای صبح: وقایع ۱۹ تا ۲۲ بهمن ماه ۱۳۵۷ در شهرستان کرج*. تهران: سوره مهر.
- مؤمن، ابوالفتح. (۱۳۸۶). *انقلاب اسلامی در همدان*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- نصیری طیبی، منصور. (۱۳۹۳). *انقلاب اسلامی در شیراز*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

- نوری، مرضیه. (۱۳۹۳). *انقلاب اسلامی در آذربایجان شرقی، جلد ۶: جلفا*. تبریز: اختر.
- نیکفام، یوسف. (۱۳۹۳). *تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی در اراک*. قم: اندیشه صادق.

منابع لاتین

- Kammen, Carol. (2003). *On Doing Local History* (American Association for State and Local History). Walnut Creek, Ca.: Altamira Press.
- Jackson, Andrew. (2008). "local and Regional History as Heritage: The Heritage Process and Conceptualizing the Purpose and Practice of Local Historians". *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 14, No. 4, pp 362-379.
- Leulliot, Paul. (2003). "A Manifesto: The Defense and Illustration of Local History". in: *Pursuit of Local History: Readings on Theory and Practice* (American Association for State and Local History). (Carol Kammen, ed). Altamira press.
- Lewis, Michael. (2004). "Reflections: 'This Class Will Write a Book': An Experiment in Environmental History, Pedagogy". *Environmental History*, Vol. 9, No. 4.
- Mumford, Louis. (1996). "The Value of Local History". In: *The Pursuit of Local History: Readings on Theory and Practice* (American Association for State and Local History). (Carol Kammen, ed). Walnut Creek, Ca.: Altamira Press.
- Rogers, Alan. (1977). *Approaches to Local History*. longman, London and Stone.
- Rubinstein, William D. (2004). "History and 'amateur' history". In *Making History: An Introduction to the History and Practices of a Discipline*. (Peter Lambert and Phillipp Schofield, ed). London: Routledge.
- Samuel, Raphael. (1976). "Local History and Oral History". *History Workshop*, No. 1 Spring, pp. 191-208.